

ЗА ЕДИН САМОБИТЕН МАЙСТОР- КАМЕНОДЕЛЕЦ ОТ XX ВЕК

Предварително съобщение

Теодора Василева

В българските земи обработката на камъка има много древни традиции. Като неделима част от характерната система на българското народно творчество, каменоделството през Възраждането се характеризира с органичното единство на функционалната определеност на каменните градежи и тяхната декоративна украса върху основата на едно дълбоко разбиране за връзката между човека и природната среда. Тези принципи отразяват приемственото развитие на каменоделството в българските земи.¹

Българските майстори познават добре качествата на камъка и ги използват в зависимост от характера на работата. Наред с обикновената каменоделска работа, свързана с каменния градеж, оформянето на лицевата страна на каменните блокове, през Възраждането все по-често започват да се срещат изпълнения на декоративна каменна пластика. Прекрасни каменни резби и релефи красели чешми, мостове и къщи. Всички те са дело на обикновени, самобитни каменоделци и строители, които развивали своето умение въз основа на традициите на българското народно творчество.²

След Освобождението възрожденските каменоделски традиции продължават да се предават. Постепенно в годините след Втората световна война в България започват да се развиват редица художници-скулптори, които са представени в изследването “Съвременна българска скулптура” на Венета Иванова. С камък работят творците: Петър Дойчинов (“Видра” – пластична украса на чешма, 1965 г.), Вълчо Кадиев (глава на Никола Вапцаров, 1967 г.), Кирил Лазаров (“Сирийско момиче”, 1965 г.). Скулптурата като вид изкуство винаги се отличава със стремеж към възвишен образен строй. Тя утвържда-

ва общочовешки истини и общественозначими идеи. Чрез изкуството на пластиката сред поколенията се предават, възплътени в трайни форми, художествените символи на вечната човешка красота и добродетели, на тържеството на човешкия разум, човешката скръб. Чрез пластичната характеристика скулптурата пресъздава безкрайното многообразие, красотата и сложността на човешкия образ.³

В Лудогорието занаятчийството започва да се развива с по-бързи темпове след 1897 г., когато започват да са заселват българи балканджии. Сред тях има занаятчии, които със своя самобитен талант допринасят за икономическия подем на този район. От 1901 г. в с. Старо селище се преселват балканджии от Габровско, Севлиевско, Тетевенско. Прииждането им приключва към началото на 1924 г. Новозаселилите се продължават тук да практикуват различни занаяти: ковачество и тенекеджийство, коларо-железарство, дърводелство, бъчварство, грънчарство, обущарство, сред които е голям броят на занимаващите се със строителство и каменоделство. В селото занаятчийството се развива най-бурно след 1930 г., като броят на занаятчиите достига до 20–25 от различните браншове. При строежа на нови домове каменоделците от това село са търсени в цялата тогавашна Исперихска околия, защото майсторски използват плътния варовиков камък от кариерата край село Старо селище. Станчо Мичев се специализира в направата на каменни стъпала. Лалю Цветков, Цвятко Лалев, Ангел Николов, Недю Минев и други изработват дялан цокъл за сгради. Други каменоделци са Пенчо Тотев, Нешо Денчев, Николай Георгиев, а Пенчо Янков се специализира в правенето на паметници и скулптурни творби.⁴

Настоящото предварително съобщение е опит да представя творби на един самобитен майстор-каменоделец, който в средата на XX в. се развива като скулптор. Непokoйният му творчески дух успява да израсне и да се развие, за да може от грубия каменен блок да се научи да вае фигури на застинал живот. Скулптурите му впечатляват със своя реалистичен изказ.

Пенчо Янков Христов е роден през 1901 г. в с. Враниловци, Габровско. По майчина линия той е потомък на стар комитски род от същото село. Става въпрос за участника в Габровската чета на Цанко Дюстабанов, Иван Попхристов – свещеник, който е обесен във Велико Търново след погрома на Априлското въстание.⁵ През 1911 г. Пен-

чо се преселва със семейството си в село Старо селище, Исперихска околия, където израства и получава начално образование. През младежките си години той усърдно помага на баща си, който бил много добър предприемач майстор-строител. Заедно ходят да работят на различни обекти в много селища. Строили жилищни сгради в гр. Търговище, в гр. Попово, в гр. Исперих, в с. Старо селище, участват в изграждането на водонапорната кула край гр. Исперих. Редовната си военна служба Пенчо Янков отбива като гвардеец на Негово Величество цар Борис III, след което е оставен на свръхсрочна служба в двореца, но след две години по молба на болния му баща е бил освободен. По време на една от отпуските снажният гвардеец се харесал на Йордана Филипова, която също е от комитски род – родът на Ангел Тодоров (Ботев четник) от с. Благоево, Разградско. Двамата създали сговорно семейство. През трудните години от 1939 до 1941 г. и от 1944 до 1945 г. Пенчо отива на гурбет в Германия, където работи като каменоделец и майстор строител. Там през свободното си време започва да помага на майсторите на надгробни паметници в едно ателие към гробищен парк, където постепенно усвоява техники, с които по-късно в родината започва сам да вае красиви каменни скулптури. След края на Втората световна война гурбетчията се връща в с. Старо селище и започва да прави надгробни паметници и скулптури по различни поводи. Галерията от скулптури, изваяна от Пенчо Янков, включва портретни решения като полуфигури, глави, бюстове, релефи и барелеф. Изработва и декративна пластика.

Първата си скулптурна творба изработва през 1942 г. Тя представлява бюст-паметник на Христо Ботев и е поставена в двора на ОУ “Христо Ботев”, с. Лудогорци, Исперихска община. Другите му творби са изработени по конкретен повод – бюст-паметници на Бачо Киро, на Георги Димитров, които са поставени на различни места в село Старо селище, но за съжаление са разрушени.

В ИМ-Исперих се съхраняват три каменни бюста – автопортрет на Пенчо Янков, когато е бил 55 годишен (сн. 1), бюст на майка му с флорална украса (сн. 2) и бюст на жена от селото, от който е отчупена една част (сн. 3). На предоставените ми от сина на скулптора – Стоян Янков снимки, се вижда как Пенчо вае един от каменните бюстове (сн.4). Инструментите, с които си служи са примитивни: нож, кеп – за по-грубата обработка на каменните блокове, тарак – за

по-финната обработка, чукче “матара”, длета, шило, стъргалo за подравняване. Използва главно местен плътен варовиков камък от кариерата край селото. За таланта му съдим от изработените бюстове на две млади жени (сн. 5), от застиналия жест на “Четящата жена” (сн. 6), от излъчващата смирение статуя на “Мадоната с младенец” (сн. 7), която е стояла във вътрешния двор на къщата сред цветните лехи. Над входната врата на дома му и днес всеки, който я приближи, бива посрещнат от винаги бдящите образи на родителите на Пенчо и на Света Дева Мария, които са изработени в нисък релеф. Всеки се впечатлява и от барелефа, намиращ се на стената на къщата (сн. 8), който допринася за обогатяване и индивидуализиране на типовото строителство. За набожен човек, който чете Евангелието и посещава евангелските сбирки, е предизвикателство да изработи такава композиция, която да изрази неговия мироглед. Тя представлява сцената на “Сътворението” изразена със символи и библейски персонажи. В центъра е фигурата на Бог Отец, гълъбът с ореол е символ на Светия Дух, а орелът символизира животинския свят, който е спасен в Ноевия ковчег. Надписът гласи: “В началото Земята бе пуста”. Барелефът е интересен със своя алегорично-символичен характер и провокира мисълта. Пенчо обича природата, затова търпението му да съзерцава света около себе си му помага да опознае и животинския свят. Той се старее да бъде полезен за обществото със своя талант. По време на бригадирското движение през 1949 г. в гр. Исперих е започнат строеж на хиподрум, който съществува до средата на 60-те години на XX в. Тогава за колоните на входната арка Пенчо изработва две каменни релефни конски глави (сн. 9). До едната трудно се разчита, поради нараняване на надписа, името на коня “Русак” или “Pusak”, който вероятно е бил фаворит в провежданите на хиподрума състезания. През следващите години изработва няколко декоративни скулптури, които поставя на различни места в тогавашното с. Воден (залич. с ук. 2294 през 1978 г.), днес на територията на Ловен резерват “Воден”, който граничи със землището на с. Старо селище. Първата декоративна пластика е на сърничка, която изработва и поставя при Канара бунар или Скалния кладенец през 1957 г. Фигура на вълк е поставена при Вълчата чешма, а на катеричка – над чешмата близо до къщата на Иван Багрянов. Последната скулптура в умалени размер е на зубър, защото този вид диви животни го внасят в резер-

вата по-късно. За съжаление няма илюстративен материал, защото при обхождането на района се разбра, че през последните няколко години гореспоменатите декоративни пластики са били изкъртени и прибрани от постаментите им от недобросъвестни посетители.

Естетът Пенчо Янков ни изненадва с още нещо. Той приживе си изработва надгробен паметник. Синът му разказва, че представлява внушителна, ефирна композиция, в която са съчетани кръст, автопортрет на твореца в цял ръст, ангели и други библейски персонажи. Днес тя се намира в Русенския гробищен парк и бележи гроба на талантливия си създател. Оттам като че ли подчертава посланието му, че красотата е вечна в нашия преходен и кратък като искрата живот.

Бележки

¹ Етнография на България. т. II, С., 1983, с. 123

² Василев, Ас., Т. Силяновска – Новикова, Н. Труфешев, И. Любенова. Каменна пластика. С., 1973, с. 15

³ Иванова, В. Съвременна българска скулптура. С., 1971, с. 7; 76; 103; 121

⁴ Янков, Ст. Старо селище. Варна, 1996, с. 60

⁵ Янков, Ст. По моята пътека. Варна, 2000, с. 5

